

Fra pensel og pøs til rulle og latex

av Mette Irene Dahl, prosjektmedarbeider

”...malerhåndverket er et av de vanskeligste, mest misbrukte og mest misforståtte av alle håndverk.” sa H.P.Hofseth i boken Malerfaget og publikum i 1933, ”Fordi ’det er ingen sak å male’. Fordi folk tror de er malere ... når de bare har vært til sjøs noen år”.

Året var 1933. Selv om tiåret i ettertid har fått merkelapper som depresjon og mellomkrigstid på seg, var det også et tiår med industriutvikling, store byggeprosjekt og en middelklasse med økende interesse for design. Men både malermestere og malersvenner kjente på frustrasjonen. Kundene forsøkte å presse hele årets oppdrag inn i to korte sommermåneder. For å møte etterspørselen måtte malermestrene også ta i bruk sjøfolk, for folk på sjøen måtte ”alltid flittig...bruke malerkosten”. I tillegg var antallet ufaglærte og useriøse som falbød folk sine tjenester, økende. ”Den gode, samvittighetsfulle håndverker” ble presset fra mange kanter.

Malermester Hofseths hjertesukk er en god illustrasjon på hvordan et gammelt håndverk i løpet av ett århundre gjennomgikk en grunnleggende endring. Det illustrerer hvordan samfunnsforhold og nyvinninger endret faget. På mange måter kan man si at dette håndverket ble industri i det 20. århundre. Maleren anno 1900 var vel så mye kunstner med alle sine utsmykningsoppdrag av interiører. I dag, derimot, er det nok et fåtall malere som engasjeres av en vanlig boligeier til å male et rom og enda sjeldnere – til å dekorere et tak. Sprøtelakking av for eksempel ferdig-elementer for bygg og anlegg, er derimot mer vanlig.

12. mars 2008 åpner Norsk Folkemuseum en utstilling i OBOS-gården Wessel gate 15, om maleren, hans oppgaver og kundekrets i perioden 1865-1999. Utstillingen, som er et delvis samarbeid med Malerfagets historielag, vil stå året ut. Historielaget har lånt oss gjenstander til et helt verksted. Verkstedet er utformet som et malerverksted ca 1930, men det vil også inneholde yngre gjenstander, som malingspann fra 1950-tallet. Det er interiørmalerens arbeid og kunder som vil være i fokus i denne utstillingen.

I denne artikkelen vil jeg se litt på malingfagets historie i Norge, med et spesielt blikk på utviklingen av maling.

Historien om maling i Norge

1600-tallet ser begynnelsen på husmaling for den jevne borger i byene og på landsbygda. I byene blir det moderne å slå panel på bolighuset og male dette i en farge etter europeisk forbilde, og landsbygda følger snart etter. Interiørmalingens historie i Norge begynner omkring 1650. Da kommer malingen for alvor inn i interiørene. Man fikk peisovn med røykavtrekk (pipe) og unngikk mye av det

sotlaget som røyklaget i ei årestue skapte, veggene kunne nå dekoreres. Stadig større glassflater i vinduene brakte mer lys inn, noe som ga mer glede av varierende fargebruk.

Helt tilbake til 1600-tallet har kjøpmenn i de store byene hatt pigmenter og materialer til salgs. Men hva er egentlig maling? Maling er kort sagt bindemiddel og farvestoff (pigment). Bindemidlene har vært mange opp gjennom årene – tempera, det vil si egg har vært brukt. Lim kokt av hud og knokler, olje (linolje var den vanlige, i Nord-Norge ble tranolje mye brukt) eller en grøtlignende blanding som ble kalt komposisjonsmaling var også vanlig å bruke. Komposisjonsmaling bestod av rugmel, salt, vann og pigment kokt i ei jerngryte i en halvtime. Her var det meget sammen med vann og salt som utgjorde bindemiddelet.

I korte trekk kan man si at tempera ble brukt av kunstnere hovedsakelig før 1500. Limfarger ble brukt i interiører helt inn på 1900-tallet. For eksempel er takene i 1879-leiligheten i Wessel gate 15 korrekt dekorert med limfarger. Maling med linolje var kostbart, og dette ble brukt utendørs hvis man hadde råd. Den var ofte iblandet hvit pigment som hadde høy status, eller en fargeblanding som skulle imitere europeisk sandstein. Dette kan vi se på Chrystiegården fra Brevik. Hadde man ikke råd til linoljemaling, eller man skulle male baksiden av et bolighus, en låve eller andre uthus, brukte man komposisjonsmaling, iblandet jordpigmenter (jernoksyder). Rødt var svært vanlig. I Trøndelag dominerte gul oker. Den gamle låven på Østlandstunet har fremdeles noe av den gamle komposisjonsmalingen sittende igjen.

Når det gjaldt fargevalget, har det vært stort og rikholdig i mange århundrer – men farger var ofte svært kostbare. Jordfargene, primært rød og okergul, var de rimeligste. De kunne spaes rett opp av jorda. Andre farger var mineralbasert, det vil si det var fargede mineraler (for eksempel halvedelstener) som ble knust og malt. Disse har vært en viktig handelsvare i uminnelige tider. På slutten av 1700-tallet økte fargetilbudet og kunstige fargepigmenter fikk sin spede begynnelse. Faktisk kan vi se av fargene som har preget interiørene i de ulike stilperiodene, hvilke pigmenter som til enhver tid har vært tilgjengelige.

Stadig nye pigmenter ble presentert på markedet fra slutten av 1700-tallet, og disse skapte interiørmote etter hvert som de kom. Siden framstillingsprosessen for de for-

Sjøfolk ble tidligere brukt som ufaglærte malere når malermestrene hadde mer oppdrag enn folk, for som det ble sagt; folk på sjøen måtte alltid flittig bruke malerkosten. Her er en gast i ferd med å male vaiere ved Håkonsvern i 1963. Foto: Norsk Folkemuseum, Dagbladet

skjellige pigmentene kunne være komplisert, varierte råvareprisen mye. Ett kilo av det dyreste pigmentet – palettblå – kostet kr. 5.20,- hos Alf Bjerckes fargehandel i Oslo for 70 år siden, mens dodenkopf, som var det rimeligste, var nede i en kilopris på 13 øre. De med god råd hadde mulighet til å benytte dyre, statusgivende pigmenter, mens vanlige folk brukte de rimeligste sortene. Vanlige folk kunne bruke dyre pigmenter til detaljer i dekoren, mens de med god råd kunne bruke dyre pigmenter på hele veggflater. Med andre ord kan vi ut fra kunnskap om farger og pigmenter, lese på interiørene hvilket sosialt miljø beboerne har tilhørt.

Malerens kunder og oppdrag

Dette leder oss over til maleren og hans kundekrets. Til et godt stykke inn på 1900-tallet, er det vanlig å få en maler til å male huset – både innvendig og utvendig. Som nevnt over, er det valg av farger, type maling og omfanget av dekor som skiller samfunnsklassene.

Flytende brekkfarger (altså ferdig blandet maling) kommer i handelen først i 1930 med Oxan oljemaling. Tidligere måtte maleren selv brette fargen, og ofte rive fargepigmentet også, noe mange malermestere fortsatte med til inn mot 1960-tallet. Å lage til en god maling med rett farge var en omfattende prosess, og selv om selv-hjelpsbøker kom i handelen så tidlig som i 1865 (Male- og Farvebog for Landmannen, Christiania), var dette noe man overlot til de profesjonelle.

En fargehandel i 1960-årene før fargeblendemaskinene gjorde sitt inntog. Foto: Jotun Bedriftsmuseum

Hvem husker vel ikke Maler'n til Bjercke? Her i en trikk med reklame for fargehandel i 1962. Foto: Dagbladet, Norsk Folkemuseum.

Fargekart fra 1940-tallet som viser Alf Bjerckes oljemaling. Foto: Niels Gerhard Johansen, Norsk Folkemuseum

Alf Bjercke kom altså med sin Oxan oljemaling, som var ferdig brukket, i 1930. Den revolusjonerte markedet og markerte starten på en rivende utvikling av ferdigprodukter som kulminerte i 1977 med dagens elektroniske fargebrennkemaskin "Multicolor". Men det var flere årsaker til at den jevne borger her til lands gikk fra å være oppdragsgiver til å "pusse opp" selv. I 1933 peker Malermester Hofseth på samtidens boligutvikling: "Forholdet med opstykning av hundrevis av huser i aktieleiligheter, hvor hver leilighets innehaver selv må besørge oppussingen, har hatt en meget uheldig innflytelse på faget".

Store deler av 1920-tallet var preget av økonomiske svingninger som førte til stor arbeidsledighet blant malerne. Det var derfor nå behov for vedlikeholdsarbeid en rekke steder samtidig som ansvaret ble flyttet fra store gårdeiere med leieinntekter og med langsiktig interesse for eiendommen, til individuelle eiere med liten inntekt og "til ufornuft grensende krav om prisbillighet", som Hofseth uttrykker det. Mangelen på helhetlig tenking ble også påtage-

lig. Malermesteren forteller fortøret at han nettopp hadde utført arbeid et sted hvor det var hele "4 – fire –" forskjellige malermestere engasjert i en og samme oppgang.

Hvis vi ser på maling av interiører, kan vi oppsummere utviklingen ganske raskt og generelt: Før den andre verdenskrig, bruker "alle" en maler, etter krigen tar flere og flere kosten i egen hånd når stua skal males. Utviklingen av ferdige produkter som flytende brekkfarger i alle regnbuens farger og latexmaling som dekker godt og er lett å arbeide med, utgjør en mulighet for den uformuende å male selv. Malerrullen som ble utviklet på 1930-tallet, ble for alvor tatt i bruk når latexmalingen ble introdusert på 1950-tallet. Pensler og annet utstyr ble stadig bedre og stadig rimeligere. Men ikke minst beveget interiørmoten seg vekk fra tungt dekorerte tak og gulv i 1870-årene til stadig enklere interiører som vår tids parkettgulv og hvite tak og listverk.

Hva gjør maleren i dag?

Selv om de fleste nordmenn titt og ofte tar penselen i egen hånd, utgjør også private et marked i dag, enten det gjelder generell oppussing eller behov for diverse finere teknikker. Gode tider gjør at også mannen i gata tar seg råd til en maler som maler huset utvendig. Hyttemarkedet vokser, og mange ønsker dekorasjonsmaling av hytteinteriøret. Mye av dette arbeidet faller på en mindre gruppe spesielt gode interiørmalere. Det samme gjør restaureringsarbeidet som pågår en rekke steder: i det offentlige, av kirker, på museer og blant private. Imidlertid er nok f.eks. høytrykksmaling av store bygg og sprøytelakkering av møbler og annet interiør for fabrikkene vanlige oppgaver for maleren i dag.

Det meste har kanskje forandret seg for en maler det siste halve århundret. Kundekretsen er annerledes satt

Malere er en av de yrkesgruppene som har opplevd størst forandring i det århundret som har gått. Foto: Dagbladet, NF.

sammen, det er andre arbeidsforhold og til dels en annen holdning til faget. Mon tro om Malermester Hofseths betoning av yrkets betydning og fargens virkning er like utbredt:

"Malerfaget er sikkerlig det fag som mest griper inn i menneskenes daglige tilværelse og som utøver den største virkning på deres fysiske og åndelige velbefinnende...(en dag)...vil det bli mulig å gjøre ethvert hjem slik at det virker forebyggende mot dårlige nerver."

Litteraturliste:

- Andersen, Henry, Martinsen, Otto og Næss, Ole S. (red) 1934: 50-årsberetning (Oslo, Malersvennernes forening)
- Anter, Karin Fridell og Wannfors, Henrik 1997: Så målade man (Stockholm, Svensk Byggtjänst)
- Bibow, Helge 1958: Glimt av malerfagets historie (Oslo, Malermestrenes landsforbund)
- Brenne, Jon 1998: Dekorasjonsmaling (Oslo, Teknologisk forlag)
- Fürst, Hans Backer 1928: Boken om maling (Oslo, Gyldendal norsk forlag)
- Hofseth, H.P. 1933: Malerfaget og publikum (Oslo, J.W.Cappelen Forlag)
- Lønningen, Magne 1994: Malerfaget med laug og landsforbund (Bergen, Malermestrenes landsforbund)
- Plahter, Leif Einar 1966: "Målaren og fargane hans" i Ei bok om fargane (Oslo, Det norske samlaget)
- Sandvik, Birte 2002: Forelesningsnotater
- Svele, Ole-Thor 1984: "Litt om historiens sus gjennom malerfaget" i Arnesen, Leif (red) 1984: Medlemsmatrikkel 1984 (Oslo, Malermestrenes landsforbund)
- Wankel, Katti 1929: Hjemmets innredning (Oslo, Some & co.s forlag)

Malingens historie i Norge

- 1880: Alf Bjercke åpner sin første farvehandel i Skippergata i Christiania
- 1881: Alf Bjercke starter lakkproduksjon i en låve på Bryn
- 1913: Alf Bjercke utvikler en gulv-/malerolje med svært gode egenskaper: Oxanolje
- 1926: Jotun starter produksjon av skipsmaling
- 1928: Sprayboksen utvikles av Erik Rotheim, ansatt ved Alf Bjercke
- 1930: Oxan oljemaling, fra Alf Bjercke, er ferdig brukket og revolusjonerer markedet
- 1931: Bengalac fra Alf Bjercke, første maling basert på alkyd-olje
- 1937: Malerullen utvikles av den finske maleren B.Dahlström som ikke tar patent
- 1950: Malerullen tas i bruk i Norge
- 1952: Latexmaling introduseres i Norge
- 1952: Spred fra Alf Bjercke kommer med en rekke ferdig-farger
- 1953: Fenom fra Jotun overtar markedet, 25 forskjellige kulører i 4 forskjellige boksestørrelser.
- 1956: Brekk-Lett systemet; hvitmaling med fargeputer til å blande i
- 1963: Tintorama, det moderne brekkesystemet
- 1977: Multicolor, det elektroniske fargebrekkesystemet.